

משרד החינוך

חוזר המנהלת הכללית

הוראות קבע

הנהלים לפעילות מחקרית במערכת החינוך

עה/9(ב)

אייר התשע"ה – מאי 2015

(הנהלים בחוזר זה יופעלו לתקופת ניסיון)

תוכן העניינים

נהלים לפעילות מחקרית במערכת החינוך

עם החוזר – דברי פתיחה

1. הכללים לאיסוף מידע לצורך מחקר במסגרות חינוך שבפיקוח משרד החינוך ובאמצעותן
2. כללי "המסלול הישיר" למתן היתרים
3. המלצה למתווה פעולה של ועד אתית-מקצועית במוסד להשכלה גבוהה הבודקת הצעות לביצוע מחקר במסגרות חינוכיות ובאמצעותם
4. התנסות מחקרית של מורים לצורכי התחדשות מקצועית
5. הנגשת בסיס נתונים של משרד החינוך לחוקרים באמצעות חדר המחקר הווירטואלי
6. הנגשה של ידע מחקרי קיים למנהלים ולמורים באמצעות מרכז המידע של מכון סאלד
7. הכללים לביצוע מחקרים במימון משרד החינוך.

עם החוזר – דברי פתיחה

החוזר המובא בזאת נועד להסדיר את פעילות המחקר במערכת החינוך באמצעים האלה:

- א. עידוד הביצוע של מחקרים וניסויים בתחום החינוך, ברמות הפעולה השונות
- ב. הצבת קריטריונים שיבטיחו את העמידה בכללים האתיים לביצוע מחקרים בחינוך ואת איכות המחקרים
- ג. קיצור התהליכים הכרוכים במתן היתרים לביצוע מחקר
- ד. עידוד דרג השדה לשאול שאלות בעלות אופי מחקרי וליזום פעולות של ניסוי ומחקר
- ה. עידוד השימוש במחקר כמותי באמצעות "חדר המחקר"
- ו. מתן עדיפות למחקר תחרותי.

תסיסה מחקרית מתרחשת בסביבה שקיימת בה לגיטימיות לשאול שאלות ולחפש תשובות. תסיסה אינטלקטואלית ותהליכי שינוי ושיפור מתרחשים בסביבה שבה דנים בממצאים העולים מתוך עבודות מחקר ובדרכים לתרגם אותם ללשון המעשה. נכונותה של המערכת להתקדם, להתחדש ולהשתפר נבחנת אפוא לא רק בסיוע לפעילות מחקרית באקדמיה אלא גם ביצירת לגיטימציה לשאלת שאלות ולחיפוש תשובות בכל רמות הפעולה - בבית הספר, בדרגי הפיקוח ובדרגים המתכננים, המופקדים על עיצוב עתיד החינוך ועל שיפור איכותו.

אחת המטרות של חוזר זה היא להגדיל את מעורבותם של המוסדות להשכלה גבוהה בבדיקה של היבטים אתיים ומקצועיים של הצעות המחקר המיועדות להתבצע בשדה החינוך על ידי ועדות מקצועיות (ועדות IRB). ההנחה והתקווה הן כי בדיקה מוקדמת באמצעות המוסד האקדמי תסייע בטיוב המחקר בהיבטיו האתיים והמקצועיים. מיסודה והסדרתה של עבודת הוועדות מכוונות להביא לקיצור משך ההמתנה לקבלת היתר שיינתן לחוקרים הבאים לאסוף מידע במערכת החינוך בהשוואה למצב כיום.

שינוי נוסף שחוזר זה מבקש לקדם הוא תוצאה של ההחלטה כי קטגוריות אחדות של מחקרים לא תזדקקנה עוד להיתר המדען הראשי ותיבחנה על ידי הוועדה המקצועית-האתית במוסד האקדמי. באופן מעשי לשכת המדען כרגולטור מבקשת לאצול מסמכויותיה למנהלי בתי הספר לקבל את המלצות הוועדה של המוסד האקדמי או לדחותן. בכל מקרה ישקול מנהל המוסד החינוכי אם לקבל המלצה לביצוע מחקר במוסדו, ואם הוא יחליט לדחות את ההמלצה, יהיה עליו לנמק את הדחייה ולתעדנה.

תחום נוסף שבו החוזר עוסק הוא הרצון לעודד את מנהלי בתי ספר ליזום מחקר אודות המוסד שבניהולם באמצעות "המסלול הישיר" לביצוע מחקר. מסלול זה מעביר את היזמה לשאול שאלות מחקריות ולחפש להן תשובות לידי המוסד החינוכי עצמו בסדרה רחבה של תחומים, ללא צורך בקבלת היתר של לשכת המדען הראשי. זאת ועוד, החוזר מבקש לעודד מורים לטייב את איכות ההוראה והלמידה בסביבתם המיידית באמצעות עידודם להתנסות מחקרית בכיתתם במטרה לשכלל ולשפר את הישגי תלמידיהם וכחלק מהתחדשותם המקצועית ומהתפתחותם האישית.

עוד החוזר מבקש לאפשר למוסדות החינוך נגישות לחומר מחקרי באמצעות מרכז המידע של מכון סאלד. נגישות זו, שניתנה עד כה למספר מוגבל של ממלאי תפקידים, תסייע למנהל או למי מצוותו החינוכי לבחון סוגיה מקצועית בהתבסס גם על ממצאים מדעיים.

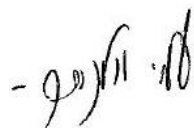
החוזר גם קורא להגברת השימוש בחדר המחקר הווירטואלי של משרד החינוך שהועשר לאחרונה בקובצי נתונים, כמו גם בעמדות מחשב ובתוכנות לעיבוד נתונים, לשימושם של חוקרים. המדיניות של שקיפות הנתונים אמורה לשרת את ציבור החוקרים אך גם לחזור כ"עושר השמור לבעליו לטובתו" לממלאי התפקידים השונים במשרד החינוך ולהעשיר את עולמם המקצועי בידע מחקרי.

איכות מחקרית משתבחת בתנאים של תחרות על תקציבי מחקר. לפיכך קרן המחקר של המדען הראשי במשרד מבקשת לעודד ולתמרץ בדרכים שונות מחקרים המוכנים להתחרות על תקציבי מחקר.

החוזר המוגש בזאת לחוקרים ולאנשי חינוך מפרט מגוון אפשרויות, מחד גיסא, אך גם את המגבלות שמטילים כללי האתיקה, מאידך גיסא. נצא כולנו עשירים יותר אם נדע לנצל את האפשרויות תוך התחשבות במגבלות.

בברכת עשייה מחקרית פורה,

פרופ' עמי וולנסקי

המדען הראשי

3. ארגון ומינהל

3.9 סקרים ואיסוף מידע

3.9-4 הנהלים לפעילות מחקרית במערכת החינוך
--

תוקף ההוראה: החל מ-3 במאי 2015.

תאריך הפרסום: י"ד באייר התשע"ה, 3 במאי 2015.

התחולה: כל מסגרות החינוך שבפיקוח משרד החינוך וכל פעילות חינוכית שבפיקוח המשרד, גם כאשר היא מתבצעת מחוץ למסגרות שבפיקוחו, וכן כל פעולה המתבצעת באמצעות המסגרות והפעולות שלעיל.

תמצית ההוראה

חוזר זה נועד להסדיר את הפעילות המחקרית שיש לה נגיעה למערכת החינוך תוך הנגשת תשתיות וכלים שמטרתם להקל על ביצוע מחקרים ועל התבססות על ממצאיהם בכל רמות הפעולה של המערכת. כמו כן החוזר מעדכן ומרחיב את כללי האתיקה החלים על ביצוע מחקר במערכת החינוך ומבזר מקצת מהסמכויות של המדען הראשי בתהליך של מתן היתרים לביצוע מחקר. לתשומת לב: הנהלים בחוזר זה יופעלו לתקופת ניסיון.

הסטטוס: החלפה.

הוראות קודמות שהוראה זאת מבטלת

- סעיף 3.9-1 בחוזר הוראות הקבע נח/5, "הנוהל לאישור איסוף מידע מתלמידים" – **מבוטל**

- סעיף 3.9-2 בחוזר הוראות הקבע נח/8(ב), "הנוהל לאישור איסוף מידע מתלמידים" – **מבוטל**.

התפוצה: כלל מערכת החינוך.

הגורם האחראי :

- א. **שם היחידה הארגונית:** לשכת המדען הראשי
- ב. **בעל התפקיד:** מרכז בכיר (בקרה ומעקב)
- ג. **מספר הטלפון:** 02-5602957/8
- ד. **כתובת הדוא"ל:** Reneeos@education.gov.il

תוכן העניינים

- 1. הכללים לאיסוף מידע לצורך מחקר במסגרות חינוך שבפיקוח משרד החינוך ובאמצעותן
- 2. כללי "המסלול הישיר" למתן היתרים
- 3. המלצה למתווה פעולה של ועד אתית-מקצועית במוסד להשכלה גבוהה הבודקת הצעות לביצוע מחקר במסגרות חינוכיות ובאמצעותם
- 4. התנסות מחקרית של מורים לצורכי התחדשות מקצועית
- 5. הנגשת בסיס נתונים של משרד החינוך לחוקרים באמצעות חדר המחקר הווירטואלי
- 6. הנגשה של ידע מחקרי קיים למנהלים ולמורים באמצעות מרכז המידע של מכון סאלד
- 7. הכללים לביצוע מחקרים במימון משרד החינוך.

1. הכללים לאיסוף מידע לצורך מחקר במסגרות חינוך שבפיקוח משרד החינוך ובאמצעותן

1.1 כללי

המדען הראשי של משרד החינוך הוא האחראי לקביעת הכללים החלים על איסוף מידע לצורך מחקר. הכללים נקבעו בהתאמה להוראות החוקים וכללי האתיקה הנוגעים בדבר וכן בהלימה למדיניות הנהוגה במשרד. מטרתם להבטיח כי איסוף המידע וכלל הפעולות הנלוות אליו לא יפגעו ברווחתם הנפשית והפיזית של הנבדקים, של מוסרי המידע אודותיהם ושל אלה שבסביבתם המיידית, וכן שיישמרו זכויותיהם של כל אלה בכל יתר הנושאים הרלוונטיים, לרבות העדר פגיעה לא-מידתית בזמן הלימודים. כל זאת לצד העניין של המשרד לאפשר את ביצועו של מחקר שיש בו כדי לקדם את הידע המדעי בנושאים הקשורים לחינוך או לרווחתו של הנבדק.

הכללים המובאים להלן חלים על איסוף מידע חדש, ובכלל זה הפעולות הנלוות לו, לצורך מחקר המבוקש לביצוע או המתבצע, בחלקו או כולו,

במסגרות חינוך שבפיקוח משרד החינוך, לרבות המקרים שבהם איתור הנבדקים בלבד לצורך המחקר נערך באמצעותן. כמון כן הכללים חלים על איסוף לצורך מחקר של מידע ונתונים השמורים במסגרות החינוך שלעיל.^{2,1}

במקרה של אי-הלימה בין הכללים ממקורות שונים יהיו הכללים המופיעים בחוזר זה המחייבים.

1.2 הגדרות של מושגים מרכזיים בחוזר זה

- 1.2.1 **איסוף מידע באמצעות המסגרת החינוכית**: איסוף מידע שאינו מתבצע כשלעצמו במהלך פעילות חינוכית בפיקוח משרד החינוך – אלא, למשל, במעבדת החוקר או בבית הנבדק או באופן מקוון בין המחשב של עורך המחקר למחשבו הפרטי של הנבדק – אך איתור המועמדים להיבדק או הפנייה לנבדקים נערכים בסיוע מסגרות החינוך.
- 1.2.2 **בגיר**: אדם שמלאו לו 18 שנה ואינו רשום כתלמיד במוסד חינוך, או שאינו משתתף בפעילות של מסגרת חינוכית אחרת, למעט אדם בגיל 18-21 בעל מוגבלות הלומד במוסד או בכיתה לחינוך מיוחד.
- 1.2.3 **הורים**: ההורים הביולוגיים של תלמיד המשתתף בפעילות של מסגרת חינוכית או האפוטרופוסים החוקיים שלו.
- 1.2.4 **היתר**: הנפקת אישור בכתב, על ידי מי שהוסמך לכך על ידי לשכת המדען הראשי, המציין כי הבקשה עומדת בכללים הרלוונטיים.
- 1.2.5 **הסביבה המיידית**: עמיתיו של הנבדק או של מוסר המידע, מוריו, תלמידיו ובעלי תפקיד אחרים הנמצאים במגע מידי ושוטף עם הנבדק ועם בני משפחתו הגרעינית.
- 1.2.6 **התערבות**: הפעלת תכנית לימודים או פעולה ניסויית שאינן חלק משגרת הלימודים הקבועה במסגרת החינוכית שבה הן מבוצעות או מתוכננות להתבצע.
- 1.2.7 **ועדת חריגים**: ועדה הפועלת בלשכת המדען הראשי ובמסגרתה נדונות בקשות לביצוע מחקר שאפיוניו אינם תואמים את דרישות הכללים המפורטים בחוזר זה.

¹ בקשות לאיסוף מידע ולקבלת מידע ונתונים ממקורות אחרים, ובכללם יחידות המטה של משרד החינוך ובעלי תפקיד המועסקים במסגרתן, אינן מעניינם של הכללים בחוזר זה.

² בחוזר זה נעשה שימוש בלשון זכר, והכוונה היא גם לנקבה.

- 1.2.8 **ועדה מקצועית-אתית במוסד להשכלה גבוהה**: ועדה שהוקמה על ידי מוסד אקדמי אחד, או על ידי כמה מוסדות אקדמיים במשותף, לבחינה של בקשות לביצוע מחקר על ידי חבר סגל או על ידי סטודנט במוסד הנדון ולהמלצה בנוגע לביצוע המחקר.
- 1.2.9 **מוסד אקדמי**: מוסד להשכלה גבוהה המוכר על ידי המועצה להשכלה גבוהה בארץ.
- 1.2.10 **מוסד חינוך**: מוסד ללימוד שיטתי לילדים או לנערים בגיל 3-18 ומוסד ללימוד שיטתי לילדים או לנערים בעלי צרכים מיוחדים (להלן: "מוסד לחינוך מיוחד") בגיל 3-21.
- 1.2.11 **מוסר המידע**: כל מי שמספק מידע על נבדק או על מושא אחר של המחקר.
- 1.2.12 **מחקר, איסוף מידע**: כל ליקוט של מידע ונתונים, חדשים או קיימים, וכל הפעולות הנלוות אליו, וביניהן הפצת מכתבי פנייה להורים, הפעלת התערבות ועוד, המתבצע באופן שיטתי במסגרת החינוכית או באמצעותה והמיועד להסקת מסקנות קבוצתיות. בהגדרה של מחקר לצורך הכללים בחוזר זה **לא** נכללת (א) פעולה מהפעולות שהוזכרו לעיל המתבצעת על ידי בעל תפקיד במשרד החינוך או במסגרת חינוכית לצורך מילוי תפקידו **בלבד**³ ו-(ב) פעולה מהפעולות שהוזכרו לעיל המיועדת לצורכי טיפול פרטני בנבדק או בענייניו.
- 1.2.13 **מסגרת חינוכית**: מוסד חינוך וכל מוסד, ארגון או תנועה אחרים שהפעילות בהם מפוקחת על ידי משרד החינוך, כגון מרכז תמיכה יישובי ואזורי (מרכז מתי"א), פנימייה, תנועת נוער ומרכז תרבות, נוער וספורט (מתנ"ס).
- 1.2.14 **נבדק**: כל מי שמשתתף או שמתוכנן שישתתף במחקר, ובמסגרת זו יבצע משימה, מטלה או מבחן, או שיצפו בו, וכן מי שנאסף עליו או שמתוכנן שייאסף עליו מידע ממקורות אחרים.
- 1.2.15 **משרד החינוך, המשרד**: יחידות המטה, היחידות המחוזיות ויחידות הסמך של משרד החינוך במדינת ישראל.
- 1.2.16 **עורך מחקר**: כל גורם שהוא האחראי למחקר או המבצע את איסוף המידע בפועל עבורו.

³ למען הסר ספק יובהר כי גם פעולות איסוף המידע שבעלי תפקיד במשרד החינוך או במסגרות חינוך שבפיקוח משרד החינוך נדרשים לבצע במהלך השתתפותם בתכניות/בהשתלמויות לפיתוח מקצועי היזומות או המנוהלות על ידי משרד החינוך אינן מענייניו של חוזר זה. לעומת זאת, כללי חוזר זה חלים על איסוף מידע על ידי בעלי התפקיד הנ"ל למטרות לימודיות אחרות, כגון לימודים לתואר אקדמי.

1.2.17 **פעילות חינוכית:** פעילות בפיקוח משרד החינוך, המתבצעת בתחומה של מסגרת חינוכית או במקום אחר כ"זרוע ארוכה" של הפעילות הנ"ל.

1.2.18 **תלמיד, חניך:** ילד או נער הלומד או השוהה במסגרת חינוכית, או המשתתף בפעילות בפיקוחה, החל מגן ילדים לגילאי 3 וכלה בדרגת הכיתה הגבוהה ביותר בבית ספר תיכון, כולל כיתות י"ג ו-י"ד בחינוך הטכנולוגי ומסגרות לחינוך מיוחד בכל הגילים, וכן ילד או נער המשתתף בפעילות של מוסד החינוך המתבצעת מחוץ למרחב הפיזי שבפיקוחו.

1.3 הגורמים והפעולות שכללי איסוף המידע חלים עליהם

1.3.1 הכללים המפורטים להלן חלים על כלל המעורבים בביצוע המחקר, בהתאמה לתפקידם ולנגיעתם בנושא:⁴

- א. עורך המחקר ומי מטעמו
- ב. המוסד שבמסגרת עבודתו או הלימודים בו עורך המחקר מבצע את המחקר
- ג. ההנהלה והצוות הנוגעים בדבר של המסגרת החינוכית שבמסגרתה או באמצעותה המחקר מתבצע
- ד. הגוף שהמחקר מתבצע בהזמנתו – אם המחקר מוזמן – ובכלל זה יחידות משרד החינוך, כולל יחידות סמך.

1.3.2 הכללים חלים על הפעולות האלה:

- א. כל איסוף מידע הנערך בתחום הפיזי של המסגרת החינוכית או בפעילות החינוכית המתנהלת מחוץ לתחום הפיזי של המסגרת החינוכית בפיקוח משרד החינוך
- ב. כל איסוף מידע המתבצע מחוץ לתחום הפיזי של המסגרת החינוכית ומחוץ לפעולות שבפיקוח המשרד אבל איתור הנבדקים או הפנייה לנבדקים לצרכיו נערך באמצעות המסגרת החינוכית.

1.3.3 למען הסר ספק יובהר כי הכללים המפורטים בחוזר זה הם התשתית האתית והמשפטית לביצוע מחקר במסגרות החינוכיות ובאמצעותן, והם חלים על כל איסוף מידע לצורך מחקר שהוזכר לעיל, בין אם הוא מחויב בהיתר ובין אם לאו.

1.4 היתר לאיסוף המידע המבוקש

1.4.1 א. ככלל, איסוף מידע לצורך מחקר במסגרת חינוכית או באמצעותה מחויב בהמלצת ועדה מקצועית-אתית של המוסד האקדמי, בהיתר של המדען הראשי ובהסכמה של מנהל

⁴ כל כלל המתייחס לתלמידים, כנבדקים או כמושאי ההערכה, מתייחס גם להוריהם במקרה שנדרשת מעורבותם על פי חוק או על פי דרישת המשרד.

המסגרת החינוכית שבה או באמצעותה איסוף המידע מתבקש להיערך.

ב. בחלק מהמקרים שבהם לא מתוכנן איסוף מידע מתלמידים או על אודותיהם סמכויות המדען הראשי למתן היתרים מואצלות למנהלים של מסגרות החינוך שבהן או באמצעותן איסוף המידע מתוכנן להתבצע.

ג. בכל המקרים שבהם לא הוגשה הבקשה לבדיקה של ועדה מקצועית-אתית במוסד האקדמי שבמסגרת עבודתו או לימודיו בו החוקר מבקש לאסוף את המידע, תוגש הבקשה ללשכת המדען הראשי.⁵

1.4.2 **הוראות להגשת בקשה להיתר ללשכת המדען הראשי או**

למנהל המסגרת החינוכית הנוגעת בדבר – ראה באתר של

לשכת המדען הראשי בכתובת זו:

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Scientist/IsorefMeyda/AnchayotLeagashatBakasha/kavim.htm>

1.4.3 **בטבלה שלהלן מצוינת ההתנהלות הנדרשת, בהתאמה לפעולה**

המבוקשת לביצוע:

הקטגוריה המחקרית	הפעולה המבוקשת לביצוע	האם נדרשת המלצת הוועדה המקצועית-האתית של המוסד האקדמי?	האם נדרש היתר מהגורם שהוסמך על ידי המדען הראשי?	האם נדרשת הסכמה של מנהל המסגרת החינוכית?
א'	1. איסוף מידע הנעשה, בחלקו או כולו, מתלמידים או על אודותיהם	כן	כן	כן
	2. איסוף מידע שאינו מתלמידים או על אודותיהם בלמעלה מ-15 מסגרות חינוכיות	כן	כן	כן
ב'	איסוף מידע שאינו מתלמידים או על אודותיהם ב-15 מסגרות חינוכיות לכל היותר	כן	לא	כן

⁵ לא תיבחן על ידי לשכת המדען הראשי או על ידי מנהל של המסגרת החינוכית בקשה להיתר במתכונת שנדחתה על ידי הוועדה המקצועית-האתית.

ג'	חקר מקרה שאינו מתלמידים או על אודותיהם במסגרת חינוכית בודדת, ביזמת מנהלה	כן	לא	כן
----	--	----	----	----

1.4.4 לשכת המדען הראשי תשמש כתובת לבירור ולהתייעצות מקצועית בכל הקשור לבקשות להיתר.

1.5 כללי היסוד⁶

1.5.1 על הנושא הנבדק לשמש מקור פוטנציאלי להעשרת תחומי הידע הרלוונטיים למערכת החינוך.

1.5.2 על העבודה שלצרכיה מתבקש איסוף המידע לעמוד בדרישות (בסטנדרטים) המקובלות במוסדות להשכלה גבוהה בארץ לביצוע מחקר מדעי, ובמקרה שהעבודה מתבצעת על ידי סטודנט לצורך לימודיו עליה להיערך במסגרת לימודים במוסד ישראלי להשכלה גבוהה.

1.5.3 תלמיד או בעל תפקיד במסגרת החינוכית שבה המחקר מתבצע לא ישתתף באיסוף או ברישום של מידע או בכל פעולה אחרת כזרוע מבצעת של עורך המחקר, אלא אם כן התקבל היתר לכך.

1.5.4 לא יוצגו לנבדק שאלות והנבדק לא יתבקש לבצע מטלות או ליטול חלק בפעולת התערבות או בתכנית שהמשרד קבע שיש באופיין כדי לפגוע ברווחתו הנפשית או הפיזית של הנבדק או להשפיע על הנבדק באופן פסול מבחינה חינוכית או מכל בחינה אחרת או כדי להעביר מסרים פסולים מבחינה חינוכית או מכל בחינה אחרת.

1.5.5 לא יותר איסוף מידע שימנע את ביצוע תכנית הלימודים הקבועה בשלמותה, או שיפגע באופן לא מידתי במהלך יום הלימודים על תכניו.

1.5.6 על השאלות הנבדקות, לרבות ניסוחן, ועל אופי המטלות, ההתערבויות והתכניות הנבדקות להתאים לאפיוניהם, ליכולותיהם ולכישוריהם הפיזיים והקוגניטיביים של

⁶ במקרים שבהם איסוף המידע מתבצע מחוץ לתחומי המסגרת החינוכית, במסגרת פעילות שאינה בפקוח משרד החינוך, יחולו הכללים המפורטים בס"ק 1.5 ואשר נקבע כי הם חלים על הנהלת המסגרת החינוכית ועל עורך המחקר, אך ורק על עורך המחקר ועל הנבדק עצמו, או על הורי הנבדק, אם הנבדק קטין.

הנבדקים.

1.5.7 איסוף מידע כפוף להסכמתו החופשית ומדעת של המועמד להיבדק, לאחר שניתנו לו הסברים ברורים, ממצים ומפורטים על המחקר המתוכנן ועל הפעולות הנלוות לו. במקרים שבהם המידע על אודות הנבדק נאסף מאדם אחר נדרשת הסכמה גם של הנבדק (מושא ההערכה) עצמו.⁷

על המידע שיימסר לכלול תיאור ממצה של הפעולה המבוקשת לביצוע ושל הפעולות הנלוות לה, וכל מידע נוסף שנדרש למסירה לצורך מיצוי הדרישה, כמובא בהנחיות המפורסמות באתר לשכת המדען הראשי ובמסמך ההיתר.

קבלת הסכמתו החופשית ומדעת של התלמיד הנבדק נדרשת גם במקרים שבהם התקבלה הסכמתם של הוריו לשיתופו במחקר.

1.5.8 לאור הנאמר בתת-סעיף 1.5.6 לעיל יובהר כדלקמן:

א. ככלל לא יותר איסוף מידע במקרים שבהם הנבדק כפוף לעורך המחקר או תלוי בו באופן אחר במסגרת תפקיד שעורך המחקר ממלא, אם הוא ממלא, במערכת החינוך. לפיכך, לדוגמה, לא יותר למורה במסגרת חינוכית לאסוף מידע לצורך מחקר בקרב תלמידיו, וכן לא יותר למנהל לעשות כן בקרב בעלי התפקיד או בקרב התלמידים במסגרת או ביחידה שהוא מנהל.

ב. אם, על אף קיום של יחסי כפיפות ו/או תלות כמתואר לעיל בין עורך המחקר לבין המועמד להיבדק, הגורם המוסמך להעניקת היתר לאיסוף המידע המבוקש סבור שבנסיבות המקרה יש הצדקה להתיר את איסוף המידע המבוקש, הוא יפנה בכתב למדען הראשי בבקשה לחריגה.⁸

ג. במקרה שהחליט המדען הראשי, או בעל התפקיד המוסמך לכך מטעמו, שאפשר להתיר את המבוקש, על עורך המחקר לעשות את כל הנדרש כדי להבטיח ששיקוליו והחלטתו של המועמד להיבדק בדבר הבקשה

⁷ האמור לעיל חל גם במקרים שבהם מיועד להיערך איסוף מידע באופן המזהה את הנבדק רק על ידי מוסרי המידע ולא על ידי החוקר וגם לא יתבצע רישום של פרטים המזהים את הנבדק.

⁸ לחריגה מכלל זה ראה את פרק 4 בחוזר זה, "התנסות מחקרית של מורים לצורכי התחדשות מקצועית".

שישתתף במחקר לא יושפעו משיקולים זרים, שמקורם באופי יחסיו עם עורך המחקר או בדרך שבה הוצגה הבקשה.

- 1.5.9 על עורך המחקר ועל הנהלת המסגרת החינוכית שבה או באמצעותה נאסף המידע לעשות את כל הנדרש כדי לוודא שהמועמד להיבדק לא ייפגע, במישרין או בעקיפין, אם החליט לסרב ליטול חלק במחקר.
- 1.5.10 על עורך המחקר ועל הנהלת המסגרת החינוכית להבטיח כי במהלך איסוף המידע יישמרו כלל זכויותיהם של הנבדקים, ובכלל זה רווחתם הנפשית והפיזית, לרבות זכותם לפרטיות. אם הנבדקים הם תלמידים, תישמר פרטיותם ככל האפשר, בלי לפגוע בחובת ההשגחה של צוות המסגרת החינוכית עליהם.
- 1.5.11 ככלל לא יותרו איסוף מידע או שמירה של מידע שנאסף באופן המאפשר את זיהוים של הנבדקים על ידי גורם כלשהו, ובכלל זה עורך המחקר עצמו. חריגה מכלל זה תותר בכפיפות לאישורו, על פי שיקול דעתו המקצועית, של הגורם המוסמך להעניק היתר לאיסוף המידע המבוקש ובהתאם להוראות בס"ק 1.6 להלן.
- 1.5.12 לא יותר פרסום המידע שנאסף באופן המזהה את הנבדק או המאפשר את זיהויו. לחריגה מכלל זה ראה תת-סעיף 1.7.3.
- 1.5.13 לפרסום המידע שנאסף באופן המזהה את המסגרת החינוכית שבה או שבאמצעותה נאסף המידע, או המאפשר את זיהויה, נדרשת הסכמה חופשית ומדעת של מנהל המסגרת החינוכית.
- 1.5.14 לא יותר איסוף מידע על ביצוע עברה לכאורה באופן המאפשר את זיהויה הנבדק על ידי גורם כלשהו, ובכלל זה עורך המחקר עצמו.
- 1.5.15 לא יותר אבחון של נבדק בתחומים כגון מנת משכל, לקויות, הפרעות התנהגות ועוד שיש בו כדי לפגום ביכולת לערוך אבחונים הנחוצים למשרד לצורך מילוי תפקידו כראוי.
- 1.5.16 לא יוצע גמול כספי למועמד להיבדק ולא יינתן גמול כספי לנבדק על השתתפותו באיסוף המידע.
- 1.5.17 לא תותר בקשה לאיסוף מידע על ידי מי שעבר עברה שיש עמה קלון שיש לה השלכה על יושרה בביצוע מחקר אקדמי.
- 1.5.18 כל בקשה לחריגה לקולא מהכללים המפורטים בחוזר זה, למעט המקרים המוזכרים בתת סעיף 1.5.11 לעיל, תוגש על ידי מבקש ההיתר לשיקולה של לשכת המדען הראשי, ובהתאם

למקרה תובא על ידה לדיון בוועדת החריגים שתופעל
באחריותה.

1.6 הפנייה למועמד להיבדק

1.6.1 הפנייה למועמד להיבדק נדרשת לצורך אחת משלוש המטרות
האלה:⁹ בקשה להסכמה או מתן הזדמנות להביע התנגדות או
יידוע – כמפורט להלן:

א. אם, כחריגה מהכלל, יותר איסוף מידע המזהה את
הנבדק או איסוף מידע באופן המזהה אותו (ראה בתת-
סעיף 1.5.13 לעיל), יותנה ההיתר, בין היתר, בפנייה אליו
בכתב ובקבלת הסכמתו בכתב, כנדרש על פי חוק הגנת
הפרטיות-התשמי"א.

אם המועמד להיבדק הוא תלמיד, יותנה ההיתר, בין
היתר, בפנייה בכתב להוריו ובהסכמתם מדעת בכתב
לאיסוף המידע המזוהה על אודותיו. זאת בנוסף לקבלת
הסכמתו של התלמיד שאינה צריכה להיעשות בכתב.
יובהר כי תקופת תוקפה של הסכמת ההורים לכל פעולה
הקשורה לאיסוף המידע על אודות ילדם, ובכלל זה
הפנייה אליו, איסוף של מידע חדש ושל מידע קיים על
אודותיו ושמירת המידע שנאסף והשימוש בו, תפוג
בתאריך שנקבע במסמך ההיתר, או ברגע שלתלמיד
ימלאו 18 שנה, המועד המוקדם בין השניים. כל פעולה
חדשה על אודות הנבדק, וכן כל פעולה הנוגעת למידע
שנאסף על אודותיו עד לאותו מועד, כפופה לאחר מועד
זה להסכמתו המפורשת בכתובים גם של הנבדק עצמו כל
עוד הוא תלמיד, ולהסכמת הנבדק עצמו בלבד, מהרגע
שסיים את לימודיו במסגרת שבפיקוח משרד החינוך.

ב. גם במקרים שבהם המידע אינו מתוכנן להיאסף באופן
המזהה את הנבדק ידרוש הגורם המוסמך פנייה
למועמדים להיבדק או להוריהם וקבלת הסכמתם
החופשית ומדעת לאיסוף המידע המבוקש. זאת אם הוא
חש כי הדבר נדרש לצורך הגנה ראויה על זכויות הנבדק.
להלן דוגמאות למקרים של איסוף מידע על תלמידים
המצריך פנייה בכתב להורי הנבדק וקבלת הסכמתם
החופשית ומדעת למבוקש, וזאת גם כאשר המידע אינו
מתוכנן להיאסף באופן המזהה את הנבדק:
- מקרים שבהם המידע המבוקש להיאסף נוגע לנבדק

⁹ בשום מקרה לא תותר פנייה באותו נושא לצורך יותר ממטרה אחת.

- ספציפי או לחלק מקבוצה נתונה בלבד
- מקרים שבהם איסוף המידע מיועד להיערך בהשתתפות נבדקים בגיל צעיר או בקרב תלמידי החינוך המיוחד בכל הגילים.
- ג. בנוסף לנאמר בס"ק ב' לעיל: במקרים שבהם מבוקש איסוף מידע שלא באופן מזוהה, והגורם המוסמך קבע שאין ביכולתו לשלול במידה סבירה של ודאות את האפשרות שהתשאול יגרום אי-נוחות או השלכות שליליות אחרות למי מהנבדקים – במקרים אלה על עורך המחקר לפנות למועמדים להיבדק כדי לוודא שאין להם התנגדות לאיסוף המידע המבוקש. כלל זה אינו חל על המקרים שצוינו בס"ק ב' לעיל.
- ד. במקרים שבהם המועמדים להיבדק הם תלמידים תשקול לשכת המדען הראשי את נחיצות הפנייה בכתב להוריהם לצורכי יידוע על הפעולה המתוכננת לביצוע גם כשנקבע כי עורך המחקר אינו מחויב בבירור עמדותיהם (הסכמה או אי-הבעת התנגדות).
- 1.6.2 על הפנייה למועמדים להיבדק שאינם תלמידים ולהוריהם של התלמידים להיערך בכתב ולענות על הדרישות האלה:
- א. עליה להיות מוצגת בשפה ברורה ומותאמת לאפיוניה של אוכלוסיית היעד.
- ב. עליה לכלול מידע ממצה ומפורט על פי הדרישה בתת-סעיף 1.5.7 לעיל.
- ג. על תוכנה של הפנייה ועל הדרך שבה היא תתבצע לא ליצור לחץ בלתי הוגן על מי מהמועמדים להסכים לאיסוף המידע המתוכנן.¹⁰
- 1.6.3 על תגובותיהם של מועמדים להיבדק שהם בגירים לפניית של אוספי המידע להתקבל על גבי כתב הסכמה או טופס התנגדות, שנוסחם נקבע על ידי לשכת המדען הראשי, בהתאמה למקרה.⁹
- 1.7 איסוף מידע מבעלי תפקיד ועל אודותיהם**
- 1.7.1 איסוף מידע מבעל התפקיד הנבדק לא ייערך במהלך שעות עבודתו עם התלמידים.
- 1.7.2 במסגרת איסוף המידע מבעל תפקיד בנושאים הנוגעים להתנהלות משרד החינוך, לבעלי תפקיד, לתלמידים או למשפחותיהם לא יתבקש בעל התפקיד להביע עמדה, ולא יביע עמדה, בנושאים החורגים מהסמכות המוקנית לו במסגרת

¹⁰ הדרישות המפורטות לגבי נוסח המכתבים ותוכנם ולגבי אופן ההתנהלות עמם ועם נוסחי כתב ההסכמה וטופס ההתנגדות מובאות באתר של לשכת המדען הראשי בכתובת זו: <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Scientist/IsorefMeyda/AnchayotLeagashatBakasha/kavim.htm>

תפקידו.

- 1.7.3 אם פרסום המידע שייאסף לא יוכל להתבצע בלי שיתאפשר זיהויו של בעל התפקיד שעל אודותיו מתוכנן המידע להיאסף, יובהר הדבר לבעל התפקיד לפני תחילת האיסוף של המידע.
- 1.7.4 בעל תפקיד המתבקש למסור לצורך מחקר מידע או מסמכים הקשורים באופן ישיר או עקיף לעבודתו יפנה לקבלת אישורו של הממונה הישיר עליו למסירת המידע המבוקש.

1.8 הפעולות בתחום האחראיות של עורך המחקר

- 1.8.1 על עורך המחקר להציג את מסמך ההיתר, על נספחיו, למנהל המסגרת החינוכית שבה או באמצעותה איסוף המידע מבוקש להתבצע ולגורמים נוספים, בהתאם להוראות ההיתר.
- 1.8.2 במקרים שבהם יבוצע איסוף המידע באמצעות נציגו של עורך המחקר האחראי למחקר עליו לציידם בייפוי כוח מטעמו אשר יוצג למנהל המסגרת החינוכית בעת הכניסה אליה או לגורמים נוספים, בהתאם לדרישות המופיעות בהיתר.
- 1.8.3 על עורך המחקר לוודא שכל הפעולות של איסוף המידע שהותרו לביצוע ושהוא אחראי להן באופן בלעדי או בשיתוף עם גורמים נוספים יתבצעו בהלימה לכל אלה:

- א. הכללים הרלוונטיים המפורטים בחוזר זה
- ב. הוראות כתב ההתחייבות שעורך המחקר חתם עליו
- ג. ההוראות במסמך ההיתר שהומצא לעורך המחקר
- ד. הוראות ההסכם עם המשרד שעורך המחקר חתם עליו, אם הוא חתם.

1.9 הפעולות באחריותו ובסמכותו של מנהל המסגרת החינוכית

- 1.9.1 על המנהל לדרוש לעיונו את היתר לשכת המדען הראשי (במקרים שבהם המדען הראשי הוא הגורם המוסמך למתן ההיתר) ואת כל כלי המחקר ואת המסמכים הנוגעים למחקר, ובכלל זה המלצת הוועדה המקצועית-אתית. כמו כן עליו לוודא שבמכתבי הפנייה למועמדים להיבדק – אם נדרשים מכתבים כאלה להפצה – נכללת הצהרת עורך המחקר על אחריותו הבלעדית לתוכן המכתב כפי שהיא מנוסחת באתר לשכת המדען הראשי, כדלקמן: "אני מצהיר בזאת שמכתבי זה כולל התייחסות ראויה לכלל הפעולות המתוכננות לצורכי המחקר הנדון ושהותרו לביצוע על ידי לשכת המדען הראשי, ורק להן, ובכלל זה תיאור ממצא ומפורט של כל הפעולות שיש להן נגיעה כלשהי לתלמידים ו/או להוריהם/ן, ובהתאמה למקרה, ואני האחראי הבלעדי לתוכנו".¹¹

¹¹ אין בהצהרה זו כדי לבטל את סמכותו של משרד החינוך לבצע בקרה על תוכן המכתב ואף לקבוע לגביו דרישות נוספות לאלה המפורטות באתר של לשכת המדען הראשי.

- במקרים שבהם איסוף המידע מיועד להתבצע שלא על ידי עורך המחקר עצמו, ידרוש המנהל לעיונו את יפוי הכוח הנוגע בדבר של הגורם האחראי למחקר.
- 1.9.2 על המנהל לוודא את יכולתו ואת היכולת של המסגרת החינוכית שבניהולו לעמוד בכללים החלים על איסוף המידע ולוודא את יישומם בפועל.
- 1.9.3 על המנהל לקבוע את משך הזמן המרבי שאפשר להקדיש לאיסוף המידע המבוקש לביצוע במסגרת החינוכית שבניהולו. זאת תוך הבטחה שלא יהיה בפעולה המותרת כדי לפגוע ביכולתו של המנהל לעמוד בדרישות תכנית הלימודים הקבועה. בנוגע לאיסוף מידע בגני ילדים קביעת מגבלות הזמן לפעולה המבוקשת לביצוע תיעשה בהיוועצות עם המפקח על המסגרת. המועד לביצועו של איסוף המידע בפועל יתואם עם מנהל המסגרת החינוכית שבתחומה הפעולה מתוכננת להתבצע.
- 1.9.4 על המנהל לעדכן את כל חברי הצוות של המסגרת החינוכית שבניהולו שיש להם או לתלמידי הכיתות שבהן הם מלמדים או פועלים במסגרתן באופן אחר נגיעה לאיסוף המידע המבוקש על הסכמתו לאיסוף המידע המבוקש, על תנאיה, ובכלל זה התנאים שנקבעו לכך במסמך ההיתר.
- 1.9.5 על המנהל לשמור לצמיתות את כל המסמכים שהוגשו לידיו בקשר למחקר שהוגשה בקשה לביצוע במסגרת אחריותו.
- 1.9.6 אם החליט המנהל לדחות את הבקשה לביצוע המחקר במסגרת שבניהולו או באמצעותה, עליו למסור את החלטתו המנומקת לעורך המחקר בכתב ולמסור העתק של המסמך ללשכת המדען הראשי.

1.10 אי-עמידה בכללים

- 1.10.1 אם עורך המחקר חרג, לכאורה, מהכללים שבחוזר זה ו/או מהכללים שנקבעו בכתב ההתחייבות ו/או בהיתר או בכל מסמך אחר הנוגע בדבר, ישקול המשרד הפסקה מיידית של כל פעולה בקשר למחקר, כולל שימוש במידע שכבר נאסף, אם נאסף, עד תום הבירורים הנדרשים וקבלת החלטתו בנושא. ההחלטה עלולה לכלול נקיטת הצעדים הבאים, כולם או מקצתם, וזאת על פי שיקול דעתו הבלעדי של המשרד:
- א. הערה בעל-פה או בכתב לעורך המחקר
- ב. הזמנת עורך המחקר לשיחת הבהרה הנוגעת לחריגה שבפעולתו
- ג. הוראה להפסיק את איסוף המידע לפרק זמן שנקבע או לצמיתות ו/או איסור על השימוש במידע שכבר נאסף
- ד. דחייה לפרק זמן קצוב של כל בקשה נוספת לביצוע מחקר על ידי אותו עורך מחקר.

1.10.2 במקרים שבהם אופי החריגה מנוגד לחוק, ישקול המשרד הגשת תלונה לגוף הרלוונטי, וכן נקיטת כל אמצעי חוקי אחר העומד לרשות המשרד על פי כל דין.

2. כללי "המסלול הישיר" למתן היתרים

2.1 כללי

המסלול הישיר נועד לאפשר למנהל המוסד החינוכי להתיר ביצוע עבודת חקר במוסד שבניהולו ללא צורך בהיתר של המדען הראשי; זאת ככל שהעבודה עונה על כל התנאים המפורטים בהמשך.

אלה מטרת המסלול הישיר:

- לעודד את מנהל מוסד החינוך לעורר שאלות חקר שיש להן נגיעה לחיי המוסד שבניהולו וליזום את בדיקתן
- להעצים את יכולתו של בית הספר להפוך ל"ארגון לומד" על בסיס מידע שנאסף במסגרתו
- לתרום לפיתוח המקצועי של צוות המוסד החינוכי על ידי דרבונו לבסס את עבודתו על נתונים שנאספו במוסד
- לחזק את העצמאות הניהולית של מוסדות החינוך
- ליצור חלופה זמינה ונוחה עבור חוקרים המעוניינים בהיתר לביצוע עבודת חקר בבית ספר בודד.

2.2 התנאים לטיפול בבקשות לעבודות חקר במסלול הישיר

2.2.1 נושאי עבודת החקר ייגעו לחיי המוסד החינוכי שבמסגרתו העבודה נערכת. דוגמאות לנושאים: תהליכי שינוי במוסד; הערכה בית-ספרית; השתתפות ברפורמות; "למידה משמעותית"; פיתוח הצוות; דפוסי הוראה ולמידה; תכנון לימודים בית-ספרי ותכניות לימודים; דפוסי הקשר בין הורים למורים; הארגון הבית-ספרי; צוותי ניהול, דפוסי ניהול של נושאי תפקידים בבית הספר; תקנונים ואורחות חיים בבית הספר; המוסד החינוכי והקהילה; הרשות המקומית; הקשר של המוסד החינוכי עם מוסדות להכשרת מורים; תולדות בית הספר והתפתחותו; תכניות פיתוח של בית הספר בתחומים שונים ועוד.

2.2.2 לעבודה יהיה אופי של "חקר מקרה", והיא מיועדת להיערך אך ורק במוסד החינוכי של המנהל המזמין ו/או המתיר את ביצוע העבודה לחוקר הפונה בבקשה למנהל.

2.2.3 את העבודה יבצע בפועל חוקר, במסגרת עבודתו במוסד ישראלי להשכלה גבוהה, או סטודנט, במסגרת לימודיו במוסד הנ"ל, בכפיפות לכללים האלה:

א. העבודה לא תשמש בדרך כלשהי לצרכיו הפרטיים (לימודיים ואחרים) של מנהל המוסד או של מי מחברי צוות המוסד.

ב. לא יתקיימו יחסי כפיפות או תלות בין מנהל המוסד או מי מעובדיו לבין החוקר, ובכלל זה יחסי קרבה.

ג. העבודה לא תהיה כרוכה בתשלום כלשהו של המוסד החינוכי, בין במישרין ובין בעקיפין.

ד. תלמידי המוסד החינוכי וחברי צוות המוסד החינוכי לא יסייעו בביצוע העבודה בפועל.

ה. עבודת החקר לא תכלול פעולות אלה:

(1) איסוף מידע מהתלמידים עצמם

(2) איסוף מידע על אודות תלמידים בדרך אחרת, באופן המאפשר את זיהוים.

ו. עורך המחקר יבהיר למועמדים ליטול חלק במחקר את כל הנושאים האלה:

(1) המטרה הכללית של המחקר

(2) מהות הפעולות שבהן השתתפתם מתבקשת

(3) זכותם לא ליטול חלק בעבודת החקר.

ז. אם איסוף המידע מחברי צוות המוסד החינוכי או על אודותיהם מתוכנן לביצוע באופן שיאפשר את זיהוים או את זיהוים של מדווחי המידע, יהיה איסוף המידע כפוף להסכמתם החופשית והמודעת לכך בכתב של הנבדקים ושל המדווחים (ראה את כתב ההסכמה באתר [המדען הראשי](#)).

ח. אם עורך העבודה יבקש לקבל לצורך עבודתו מידע **השמור** במוסד, יימסר לו המידע על פי שיקול דעתו של המנהל, בתנאי שלא יכלול פרטים המאפשרים את זיהוים של תלמידים או של חברי צוות המוסד החינוכי, אלא אם כן הסכימו חברי הצוות בכתב שיימסר המידע המזהה, על אודותיהם בלבד, על גבי כתב ההסכמה (ראה בס"ק ז' לעיל).

ט. ממצאי העבודה יפורסמו אך ורק באופן שהותר לביצוע על ידי המנהל ועל ידי ועדת האתיקה של המוסד שבו בוצעה עבודת החקר.

2.3 הטיפול בבקשות להיתר ב"מסלול הישיר"

2.3.1 מנהל בית הספר יקים ועדת אתיקה בבית ספרו שתפעל בראשותו ובהרכב שייקבע על ידו. לפחות מחצית מחברי הוועדה (למעט המנהל) לא יהיו כפופים למנהל או לעורך עבודת החקר ולא יהיו תלויים בהם באופן כלשהו.

2.3.2 ועדת האתיקה תבחן את הבקשה ותקבע את התנאים לביצוע עבודת החקר ותתבסס, בין היתר, על הכללים לביצוע מחקר המפורסמים בחוזר זה. במקרה של אי-הלימה בין הכללים שנקבעו על ידי הוועדה ובין הכללים בחוזר, יהיו הכללים בחוזר הקובעים.

2.3.3 לבדיקתה של הוועדה תוגש תכנית המחקר וכן חתימת מרצה/מנחה מן המניין במוסד להשכלה גבוהה, אם מדובר בסטודנט האמור לבצע את עבודת החקר במסגרת לימודיו.

2.3.4 במקרה של מחקר הכולל הפעלה של התערבות חינוכית או אחרת לצורכי המחקר תופנה הבקשה לאישור בכתב לפעולה המבוקשת מאת לשכת המדען הראשי של משרד החינוך בירושלים.

2.3.5 אם המנהל החליט לאפשר את ביצוע עבודת החקר המבוקשת, יהיה על המבצע לחתום על כתב התחייבות בנוגע לשימוש במידע שייאסף ולשמירתו (ראה את כתב ההתחייבות באתר [לשכת המדען הראשי](#)).

2.3.6 מסמך ההיתר ימולא וייחתם על ידי המנהל שעבודת החקר אמורה להתבצע במוסדו (ראה את המסמך באתר [לשכת המדען הראשי](#)).

2.3.7 המנהל רשאי –

- לדרוש לקבל דיווח ביניים על התקדמות הבדיקה, הכולל את ממצאי העבודה נכון למועד הדיווח;
- לדרוש שיוגש לידו הדוח הסופי, וכן לקיים דיון על הממצאים הסופיים עם צוות המוסד החינוכי;
- להציג את ממצאי עבודת החקר לקהילה הרחבה של המוסד החינוכי;

- לפנות לרשות הארצית למדידה ולהערכה (ראמ"ה) או למכון "אבני ראשה" בבקשה שימשו גורם מייעץ בהיבטי המחקר השונים או בשימוש בממצאים;
 - לפנות ללשכת המדען הראשי לקבלת הבהרות בנושאים הרלוונטיים לעבודת החקר על פי ראות עיניו.
- 2.3.8 ההחלטה בנוגע ליישום ההמלצות הנוגעות לעבודת המחקר תהיה נתונה בידי המנהל.

3. המלצה למתווה פעולה של ועדה אתית-מקצועית במוסד להשכלה גבוהה הבודקת הצעה לביצוע מחקר במסגרות חינוכיות ובאמצעותם

3.1 כללי

כדי להבטיח בדיקה של היבטים אתיים/מקצועיים/מתודולוגיים של הצעה לביצוע מחקר במוסדות שבפיקוח משרד החינוך או באמצעותם אנו ממליצים להלן על מתווה פעולה של ועדה מקצועית-אתית (IRB) במוסד להשכלה גבוהה אשר תבחן את הבקשות למחקר.

אלה סמכויות הוועדה: **דיון** בבקשות לביצוע מחקרים אשר זירת פעולתם היא מוסדות החינוך בפיקוח משרד החינוך; **הצבת דרישות** מתחייבות בכתב (פרוטוקול) ממגישי הבקשה לתיקון הבקשה או לשיפורה; **המלצה לבתי ספר** על מתן היתר לביצוע עבודת המחקר.

מגיש הבקשה לוועדה יהיה חבר סגל אקדמי בכיר שיש לו זיקה ואחריות למחקר האמור.

3.2 נוהל עבודת הוועדה

3.2.1 הוועדה תמונה על ידי הסמכות הרלוונטית בהנהלה האקדמית של המוסד.

3.2.2 הרכב הוועדה ייקבע על ידי המוסד האקדמי, בתנאי שמספר חבריו לא יפחת מ-6, ובהם חברי סגל בכירים המייצגים דיסציפלינות רלוונטיות למחקרים הקשורים לשדה החינוך, וביניהם משפטן, פסיכולוג הבקי בהיבטים הרגשיים בחייהם של ילדים ובני נוער, וכן איש חינוך בעל מוניטין שיש לו ניסיון שדה.

3.2.3 יו"ר הוועדה יהיה חבר בסנט של המוסד להשכלה גבוהה.

3.2.4 הוועדה תפרסם את נוהל עבודתה שיכלול גם כללי אתיקה לביצוע מחקר תוך הסתמכות על כללי משרד החינוך המפורסמים בחוזר זה.

3.2.5 הוועדה תעודד היוועצות של חוקרים עם גורם מקצועי בתחום האתיקה לפני שיגישו לה את הבקשה.

3.2.6 הוועדה תמסור לחוקר בכתב את המלצתה לביצוע המחקר.

הערות

א. **בקטגוריה א' של מחקרים** (ראה בטבלה, בס"ק 1.4.3 לעיל) יפנה החוקר את בקשתו בצירוף המלצת ועדת האתיקה/הוועדה המקצועית של המוסד להשכלה גבוהה ללשכת המדען הראשי.

ב. **בקטגוריות ב' ו-ג' של מחקרים** (ראה בטבלה הני"ל) אין צורך בפנייה ללשכת המדען הראשי. החוקר יפנה למוסדות החינוך הרלוונטיים במגבלות שהוגדרו (בטבלה הני"ל).

ג. **אישור מנהל בית הספר**: בכל סוגי המחקרים יפנה החוקר לקבלת אישור ממנהלי המוסדות החינוכיים הרלוונטיים לביצוע מחקרו האמור ויציג להם את המלצת הוועדה המקצועית-אתית במוסד להשכלה גבוהה, ובמקרה של קטגוריה א' גם את ההיתר של לשכת המדען הראשי.

ד. **סמכות מנהל בית הספר**: מנהל מוסד חינוכי רשאי להחליט שאינו מתיר את ביצוע המחקר במוסדו מטעמים מקצועיים. אם הוא יבחר לדחות את ההיתר הוא ינמק זאת לחוקר בכתב וישלח העתק של המכתב ללשכת המדען הראשי.

ה. **מחקר הכולל הפעלה של התערבות**: חוקר המבקש לבצע הפעלה של התערבות חינוכית או אחרת לצורכי מחקרו יפנה בבקשה לוועדה במוסד להשכלה גבוהה רק לאחר שיקבל אישור בכתב לפעולה המבוקשת מאת לשכת המדען הראשי.

ו. **ועדה מקצועית משותפת לכמה מוסדות**: אם מוסד להשכלה גבוהה מתקשה לקיים הליכי ניהול של ועדה מקצועית-אתית כמתחייב על פי ההנחיות בחוזר זה, הוא רשאי לקיים ועדה זו בשותפות עם מוסד או מוסדות נוספים להשכלה גבוהה, או, לחלופין, להגיש את בקשותיו באמצעות ועדה של מוסד אקדמי אחר.

ז. **שקיפות הפרוטוקולים**: דיוני הוועדות המוסדיות יהיו שקופים לבחינה של לשכת המדען הראשי של משרד החינוך.

4. התנסות מחקרית של מורים לצורכי התחדשות מקצועית

סדרה רחבה של מחקרים מלמדים כי התחדשות מקצועית של מורים היא היסוד המהותי והמרכזי ביותר ביישומם של חידושים חינוכיים. התחדשות זו

יכולה להתרחש, בין היתר, כתוצאה ממיזמים אישיים של מורים המתבססים על ניסיונם המקצועי ועל משאלות לבם לקידום איכות הלמידה בסביבתם.

חזון חינוכי, תוספות תקציב, הוראות מינהליות – בכל אלה אין די ללא מוטיבציה לשינוי של המורה בכיתה כיחיד או של חדר המורים כמכלול. האפשרות לעורר מוטיבציה לחדשנות חינוכית תלויה במידה רבה ביכולתנו לייצר תנאים המאפשרים למורה להתנסות בפיתוח של תחומי מומחיותו המקצועית גם באמצעות מחקרי פעולה. בנוסף על המערכת לייצר תנאים המעודדים מורים לשתף עמיתים ובעלי עניין בידע שצברו, הן במסגרת הקהילה הבית-ספרית והן בקהילות פרופסיונאליות אחרות.

כיווני פעולה אפשריים להתנסות מחקרית

- פיתוח והטמעה של מתודות הוראה, תכנית לימודים או תכנית חינוכית ניסיונית והערכה מעצבת שלה
- תיעוד עצמי של ההוראה בכיתתו של המורה, באמצעים שונים, לצורך רפלקציה שנועדה לשכלל את עבודת ההוראה שלו ולשפרה
- ניתוח מגמות חברתיות וחינוכיות בכיתה
- עיבוד נתונים ומסמכים/חומרים לסוגיהם שברשות המורה אודות עבודתו עם תלמידי כיתתו, ובכלל זה לצורך קבלת היזון חוזר על הישגי תלמידים בשל שימוש במתודות הוראה או שיטות הערכה שונות.

התנסות זו יכולה להתבצע במסגרת עבודתו השוטפת של המורה בכיתתו או כעבודת חקר במסגרת קורסי פיתוח מקצועי מתקדמים לעובדי הוראה (דרגות 7-8 ב"אופק חדש") באישור של הגורם המקצועי הרלוונטי בבית הספר ועל פי הכללים החלים על עבודת המורה במסגרת תפקידו.

הערה: ביצוע התנסות מחקרית שלא בסביבתו המיידית של המורה (בכיתה/בקרב תלמידיו) מחייב לפעול על פי הכללים המפורסמים בפרק 1 של חוזר זה, ובכלל זה אי-זיהוי של המוסד שבו המחקר מתבצע, להוציא הצגת העבודה בתוך המוסד עצמו.

5. הנגשת בסיסי נתונים של משרד החינוך לחוקרים באמצעות חדר המחקר הווירטואלי

5.1 מבוא

לשכת המדען הראשי פועלת להנגשת בסיסי נתונים של משרד החינוך לחוקרים באמצעות חדר מחקר וירטואלי המופעל על ידי המינהל לתקשוב ולמערכות מידע, כדי לקדם שקיפות מרבית של נתוני המשרד ומתוך הנחה כי לניתוח שיטתי של נתונים אלה על ידי חוקרים יכול להיות ערך רב בקידום מערכת החינוך. עם זאת, השקיפות הרצויה חייבת להתקיים תוך הקפדה חמורה על עקרונות צנעת הפרט ועל מניעת תיוג של תלמידים, עובדי הוראה ומוסדות חינוך. מכאן, שכל נתוני הפרטים והמוסדות הנחשפים בפני חוקרים לא יהיו מזוהים, ובנוסף הנגישות אליהם תהיה כפופה לחתימה של החוקר על כתב התחייבות לסודיות.

5.2 קהל היעד של חדר המחקר הווירטואלי

שירותי חדר המחקר ניתנים חינם לחוקר בעל תואר שלישי לפחות שהוא איש סגל במוסד שהוא אחד מהמפורטים להלן:

5.2.1 מוסד מוכר להשכלה גבוהה, כמשמעותו בחוק המועצה להשכלה גבוהה, התשי"ח-1958

5.2.2 מכון מחקר ו/או הערכה ציבורי בישראל שהוא מלכ"ר והעוסק בתחומי החינוך או החברה

5.2.3 מכון מחקר בישראל שהוא חברה ממשלתית או יחידה ממשלתית (משרד ממשלתי או יחידת סמך).

בקשה של חוקר שאיננו אחד מהמפורטים לעיל תידון לגופה.

5.3 מאפייני העבודה בחדר המחקר

5.3.1 הגישה לקבצים בחדר המחקר מתבצעת רק באמצעות האינטרנט.

5.3.2 אין אפשרות לשמור קבצים במחשב האישי של החוקר אלא רק בחדר המחקר.

5.3.3 כדי לקבל פלטי תוצאות בדוא"ל או למחוק קבצים יש לפנות לתמיכה הסטטיסטית. הנתונים נשמרים באתר שנים מספר, וחוקר יכול לחזור לנתונים ולעיבודים שלו גם אחרי זמן רב.

5.3.4 הניתוחים הסטטיסטיים מתבצעים באמצעות תוכנת SPSS. בעת פרסום חוזר זה מתאפשר ל-14 חוקרים לעבוד בו-זמנית בחדר המחקר.

- 5.3.5 חדר המחקר מספק תמיכה טכנית ותמיכה לתוכן ולסטטיסטיקה.
- 5.3.6 כל הזהויות בבסיסי הנתונים מוצפנות באופן שאין אפשרות לזהות אדם או מוסד חינוך. עם זאת, שיטת ההצפנה זהה בכל הקבצים ומאפשרת חיבור נתונים על בסיס הזהויות המוצפנות. חוקר יכול לבקש להוסיף נתונים שאסף לתיקייה הפרטית שלו בחדר המחקר, בתנאי שלא יגרמו לזיהוי מוסדות או נבדקים. נתוני החוקר יוצפנו באותה שיטת הצפנה.
- 5.3.7 במקרים מיוחדים, כאשר החוקר נזקק לזיהוי המוסדות או לכלי ניתוח נתונים נוסף, הוא יוכל לפנות לוועדת חריגים בבקשה מנומקת לקבל קובצי נתונים ולעבוד מחוץ לחדר המחקר. קבלת קובצי הנתונים כרוכה באישור ועדת החריגים ובתשלום דמי טיפול.
- 5.3.8 בעתיד מתוכננת הקמה של חדר מחקר מקביל עם נתוני מוסד מזהים עבור חוקרים שיקבלו אישור מיוחד לעבוד עם נתוני מוסדות מזהים.
- 5.4 בסיסי הנתונים בחדר המחקר**
- 5.4.1 בחדר המחקר נמצאים רוב בסיסי הנתונים של משרד החינוך, ובכלל זה קבצים היסטוריים.
- 5.4.2 חלק מהקבצים פתוחים לכלל החוקרים וחלקם דורשים אישור נוסף.
- 5.4.3 אפשר לבקש להוסיף קובץ חסר, אך במקרים מסוימים נדרש אישור מיוחד של היחידה הרלוונטית.
- 5.4.4 אלה בסיסי הנתונים הכלולים כיום בחדר המחקר: שעות תקן, ציוני בגרות, מדדי טיפוח, כוח אדם בהוראה, היעדרויות מורים, מוסדות חינוך, תלמידים, כיתות תקן, כיתות בפועל, חלק מנתוני התקציב, נתוני מיצ"ב, נתוני אקלים תלמידים ומורים ונתוני התאמות לבחינות הבגרות (דורשים אישור מיוחד).
- 5.4.5 בעתיד מתוכננת העלאת מחברות בגרות סרוקות לא מזהות לחדר המחקר. כמו כן תיבחן הוספת בסיסי נתונים נוספים, אשר יעמדו לרשות החוקרים.
- 5.5 בקשה להרשאת כניסה לחדר המחקר**
- 5.5.1 חוקר המבקש לעשות שימוש בחדר המחקר ימלא את טופסי הבקשה ואת כתב ההתחייבות המופיעים באתר לשכת המדען

הראשי וישלח אותם לגב' שירז מרלי יצחקי מהמינהל לתקשוב ולמערכות מידע בדוא"ל shirazma@education.gov.il.

5.5.2 לפני הכניסה הראשונה החוקר נדרש לקבל הרשאת כניסה כמשתמש של מערכת המחשוב של משרד החינוך, תהליך העשוי להימשך שבועות אחדים.

6. הנגשה של ידע מחקרי קיים למנהלים ולמורים באמצעות מרכז המידע של מכון סאלד

6.1 כללי

צוותי הוראה וניהול בבתי ספר מתחבטים לעתים קרובות בסוגיות פדגוגיות וחינוכיות שקיים לגביהן ידע מחקרי נרחב, ובפרט ידע שנצבר בהקשר הישראלי. לשכת המדען הראשי במשרד החינוך רואה ערך רב בהנגשת ידע מחקרי עדכני, בתחומי החינוך בפרט ובתחום מדעי החברה בכלל, למנהלים ולצוותים במוסדות החינוך כמהלך משלים לתהליכי למידה סדורים של התפתחות מקצועית, הנחיה והדרכה. לשם מטרה זו יסדיר המשרד גישה מרחוק של מנהלי בתי ספר למאגרי המאמרים וכלי המחקר במרכז המידע למדעי החברה והחינוך של מכון סאלד.

6.2 מאפייני המאגרים של מרכז המידע

6.2.1 במרכז נאספות באופן שיטתי כלל עבודות המחקר במדעי החברה ובחינוך הנערכות בישראל, החל משנת 1976. העבודות נקלטות ועוברות מיון מושכל לנושאים, ועבור כל אחת מהן מחוברים תמצית בעברית ומפתוח לצורך חיפוש.

6.2.2 מאגרי המידע כוללים למעלה מ-90,000 פרסומים בעברית ובאנגלית שנכתבו על ידי חוקרים ישראלים וכ-7,000 כלי מחקר בעברית.

6.2.3 המרכז משרת ציבורים שונים: סטודנטים, חוקרים, תלמידים ובעלי תפקידים, במיוחד במערכת החינוך.

6.2.4 המאגרים כוללים מידע ביבליוגרפי, תקצירים בעברית (גם לפרסומים באנגלית) וקישורים לטקסט מלא למאמרים, לדוחות מחקר ולפרסומים אחרים בעברית ובאנגלית הנמצאים באופן חופשי באינטרנט.

6.2.5 מאגרי המידע מאפשרים חיפוש נוח של תקצירי מאמרים עיוניים או אמפיריים וכלי מחקר במגוון נושאים רלוונטיים לחיי המוסד החינוכי.

7. הכללים לביצוע מחקרים במימון משרד החינוך

7.1 כללי

נוהל זה קובע את הכללים לביצוע מחקרים על ידי גורמים חיצוניים במימון חלקי או מלא של משרד החינוך. קביעת הכללים נדרשת כדי לתכלל את ההוצאה התקציבית על מחקרים, להבטיח את איכות המחקר ואת התאמת המתודולוגיה המחקרית למטרות המחקר ולהבטיח מחויבות לשימוש בממצאי המחקר לטובת קידום מדיניות המשרד.

לצורך ניהול זה "מחקר" כולל הן פרקטיקות לייצור ידע חדש (מחקר אמפירי ראשוני לסוגיו), ובכלל זה ניתוח בסיסי נתונים של המשרד, והן פרקטיקות לסינתזה של ידע קיים, כגון מטה-אנליזות, סקירות ספרות אקדמית, סקירות מדיניות ותוצרי חשיבה של ועדות מומחים מן האקדמיה.

הנוהל אינו מתייחס לפעולות איסוף ועיבוד של נתונים המתבצעות כדרך שגרה על ידי המשרד או על ידי יחידות סמך שלו ללא רכישת שירותים מגורם חיצוני וכן אינו מתייחס לפעולות איסוף ועיבוד של נתונים המתבצעות על ידי ראמ"ה או מטעמה.

7.2 העדפה למחקר תחרותי

ככלל, כל פעילות מחקר אקדמי ולא אקדמי המתבצעת על ידי גורם חיצוני במימון משרד החינוך תתבצע בדרך תחרותית ("קול קורא") שתנוהל על ידי לשכת המדען הראשי ובכפיפות לאישורים הנדרשים, בהתאם להוראות של תקנות חובת מכרזים ולהוראות התכ"ם על ידי ועדת הרכישות של המשרד וגורמים מאשרים אחרים להתקשרויות של משרד החינוך. זאת למעט מקרים שבהם קבע המדען הראשי כי הגורם המתאים ביותר לביצוע המחקר הוא אחד מאלה:

- יחידת מחקר ממשלתית מחוץ למשרד החינוך, כגון הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, חטיבת המחקר בבנק ישראל או יחידת מחקר במשרד ממשלתי אחר
- חוקר במוסד להשכלה גבוהה בארץ או בחו"ל העונה לדרישות מ"ספק יחיד", בכפיפות לאישורים הנדרשים לצורך התקשרות עם ספק יחיד
- מומחה רשום במאגר המומחים של לשכת המדען הראשי (למשימות דחופות שהתמורה עבור ביצוען לא תעלה על 50,000 שקלים), בכפיפות לאישורים הנדרשים להתקשרות עם מומחה הנכלל במאגר

- גוף הנושא בחלק מעלות המחקר, או המקבל מימון חלקי למחקר בנושא שלמשרד יש עניין מיוחד בו, בכפיפות להחלטת ועדת רכישות ולאישורים הנדרשים לצורך התקשרות במיזם משותף.

במקרה האחרון ישקול המדען הראשי את עלות ביצוע המחקר למשרד מול עלות המחקר אילו היה מבוצע בדרך תחרותית, כמו גם את יכולותיו המקצועיות של הגוף המבצע את המחקר.

7.3 "קולות קוראים" למחקר תחרותי ביזמת המדען הראשי

לשכת המדען תפרסם, באישור ועדת הרכישות של המשרד, "קולות קוראים" למחקר. "קולות קוראים" אלה יוכלו להיות מהסוגים האלה:

- "קול קורא" להקמת צוותי מחקר לצורך מחקר או מחקר ופיתוח ארוך-טווח בנושא מרכזי

- הזמנת מחקר בנושא ספציפי, שמטרת המחקר ושאלות המחקר הוגדרו לגביו

- הזמנה פתוחה לביצוע מחקר יישומי, המיועדת לחוקרים שזכו במענק מחקר תחרותי ממקור אחר והמעוניינים להוסיף לו היבט יישומי במימון המדען הראשי

- "קול קורא" למלגות לדוקטורנטים או לבת-דוקטורנטים מצטיינים בחינוך.

7.4 מחקרים ביזמת יחידה במשרד החינוך

7.4.1 מחקרים ביזמת יחידות המשרד יבוצעו בתיאום מלא עם לשכת המדען הראשי.

7.4.2 המדען הראשי יקבע אם בחירת הגורם המבצע תתבצע במנגנון תחרותי ("קול קורא"), בהתאם לאמור ב-7.2 לעיל.

7.4.3 עלות המחקר תתחלק בדרך כלל בין לשכת המדען הראשי ליחידה היוזמת ביחס שייקבע בהסכמה בין לשכת המדען ליחידה.

7.4.4 פרסום "הקול הקורא" ותהליך השיפוט יהיו באחריות לשכת המדען הראשי ובאישור ועדת הרכישות.

7.4.5 הליווי המתודולוגי של ביצוע המחקר והפצת הממצאים ליחידה יהיו באחריות לשכת המדען הראשי.

7.5 נוהל הפרסום של "קול קורא" למחקר

7.5.1 "קול קורא" למחקר יפורסם על ידי המדען הראשי לאחר תהליך היועצות עם יחידות המשרד הרלוונטיות כדי לוודא

עניין במחקר, מיקוד מטרות המחקר ומחויבות לשימוש בממצאיו.

7.5.2 במקרה של מחקר ביזמת יחידה נדרשת מעורבות של היחידה בניסוח "הקול הקורא".

7.5.3 על פרסום "הקול הקורא" לעמוד גם בכל נוהלי ועדת הרכישות של המשרד.

7.6 הנגשת ממצאי המחקר

7.6.1 כדי לעודד את השימוש בממצאי מחקר לקביעת מדיניות ולהטמעתה יידרשו חוקרים המבצעים מחקר במימון משרד החינוך לפעולות האלה:

א. הגשת כמה דוחות ביניים על פי אבני דרך, כפי שייקבע בחוזה

ב. בנוסף לכך – הצגת כלי מחקר שפותחו על ידי החוקר במסגרת המחקר ו/או ממצאי הביניים לשכת המדען הראשי וליחידות הרלוונטיות

ג. קיום שיח שוטף עם לשכת המדען הראשי ועם היחידות הרלוונטיות בכל הנוגע לפיתוח הכלים ומערך המחקר

ד. הגשת דוח קצר למקבלי החלטות, בנוסף לדוח המחקר הסופי, שיכלול תיאור של מטרות המחקר, מערך המחקר, ממצאים עיקריים, מסקנות והמלצות הנגזרות מממצאי המחקר.

7.6.2 לאחר הגשת הדוח הסופי ואישורו יוזמן החוקר להציג את ממצאיו לפני לשכת המדען הראשי והיחידות הרלוונטיות.